

Wilsverklaring en levenseinde

Informatiebrochure patiënten

1. Vroegtijdige zorgplanning	4
1.1 Nu denken aan later.....	4
1.2 Euthanasieverklaring.....	5
1.3 Wilsverklaring.....	5
2. Euthanasie	6
2.1 Wat is euthanasie?.....	6
2.2 Wanneer is euthanasie toegelaten?.....	6
2.3 Wie kan om euthanasie vragen?.....	7
2.4 Hoe een euthanasieverzoek indienen?.....	8
2.5 Wat gebeurt er na een verzoek om euthanasie?.....	9
2.6 Euthanasieverklaring.....	10
2.7 Veelgestelde vragen over euthanasie.....	11
3. Aanduiden van vertrouwenspersoon en/of vertegenwoordiger	13
3.1 Vertrouwenspersoon.....	13
3.2 Vertegenwoordiger.....	14
Contact en info	16

Beste patiënt of familielid,

Om allerlei redenen kunnen vragen rond het levenseinde opeens belangrijk worden. Wie neemt er beslissingen in uw plaats als u dat zelf niet meer kunt? Hoe kunt u voorkomen dat u aan het eind van uw leven behandelingen krijgt die u niet wenst? Ook rond euthanasie bestaan heel wat vragen.

In deze brochure zetten we op een rijtje wat iemands mogelijkheden en rechten zijn met betrekking tot het levenseinde, en waarom het belangrijk is daar vooraf bij stil te staan. We leggen ook uit wat een vertrouwenspersoon en een vertegenwoordiger zijn.

Hebt u meer vragen, aarzel dan niet om een arts of verpleegkundige aan te spreken. U kunt ook altijd terecht op de dienst patiëntenbegeleiding. Op het einde van deze brochure vindt u een aantal websites waar u terecht kunt voor meer informatie en/of de nodige documenten.

1. Vroegtijdige zorgplanning

1.1 Nu denken aan later

Door de vooruitgang in de geneeskunde worden mensen almaar ouder en kunnen ze ook langer in leven worden gehouden. Patiënten krijgen meer inspraak in hun behandeling en kunnen in welbepaalde omstandigheden voor euthanasie kiezen. Ook palliatieve zorg biedt heel wat mogelijkheden.

Die evolutie stelt patiënten en hun familie soms voor moeilijke keuzes in verband met de juiste behandeling bij het levenseinde, zeker als er nooit over gepraat werd. Om het gemakkelijker te maken voor de familie en zichzelf, worden mensen vandaag aangemoedigd om aan vroegtijdige zorgplanning te doen.

U praat het beste over uw verwachtingen op het moment dat u nog helemaal gezond bent. In de eerste plaats moet uw familie op de hoogte zijn van wat u wilt. Daarbij speelt ook de huisarts een sleutelrol: hij kent u en kan u helpen bij de mogelijkheden, medische terminologie en wettelijke bepalingen.

Onder bepaalde voorwaarden kunt u uw wensen ook vastleggen in een schriftelijke verklaring. Niet alle verklaringen zijn op het moment zelf afdwingbaar, maar ze kunnen een belangrijke houvast betekenen voor uw familie of arts. Breng hen steeds op de hoogte van het bestaan van een euthanasieverklaring of een wilsverklaring.

1.2 Euthanasieverklaring

Met een euthanasieverklaring kunt u als meerderjarige of ontvoogde minderjarige vragen dat, mocht u in een onomkeerbaar coma belanden, er euthanasie bij u wordt toegepast. Meer informatie daarover vindt u in het hoofdstuk 'Euthanasie'.

1.3 Wilsverklaring

De dienst patiëntenbegeleiding werkt met het document 'Wilsverklaringen inzake mijn gezondheidszorg en levenseinde'. Daarin kunt u allerlei wensen met betrekking tot uw gezondheidszorg en levenseinde kenbaar maken. In dat document komen de volgende zaken aan bod:

- Persoonlijke waarden en opvattingen
- Het aanduiden van een vertegenwoordiger (zie verder)
- Keuzes in verband met gezondheidszorg (bijvoorbeeld inzake reanimatie, ziekenhuisopname, kunstmatige beademing, sondevoeding, orgaandonatie of lichaamsafstand aan de wetenschap)
- Wilsverklaring euthanasie (zie hoofdstuk Euthanasie)
- Wensen in verband met uitvaart

Het best vult u dit document in met uw huisarts. U kunt het ingevulde document zelf bewaren en een kopie bezorgen aan uw vertegenwoordiger, de huisarts of uw behandelende arts. Behalve voor de wilsverklaring euthanasie bestaat er geen registratiesysteem voor wilsverklaringen. Het is dus belangrijk dat de juiste personen op de hoogte zijn.

Als u via een wilsverklaring hebt aangegeven dat u bepaalde behandelingen niet meer wenst, zijn artsen en verpleegkundigen verplicht dat te respecteren. De verklaring is onbeperkt geldig in de tijd. U kunt ze altijd intrekken of aanpassen. Zolang u zelf uw wil kunt uiten, gaat uw woord altijd boven de wilsverklaring.

U kunt het document Wilsverklaringen inzake mijn gezondheidszorg en levenseinde opvragen bij de dienst patiëntenbegeleiding of downloaden via www.palliatief.be.

2. Euthanasie

Sinds september 2002 heeft ons land een wet op euthanasie. Na Nederland was België het tweede land wereldwijd dat zo'n wet invoerde. Dankzij de euthanasiewet kunnen patiënten in bepaalde omstandigheden aan hun behandelend arts vragen om hun leven te beëindigen. Sinds februari 2014 kunnen ook minderjarigen in bepaalde omstandigheden om euthanasie verzoeken.

2.1 Wat is euthanasie?

Euthanasie is volgens de euthanasiewet van 2002 'het opzettelijk levensbeëindigend handelen door een ander dan de betrokkene, op diens verzoek.' Die andere is altijd een arts. Wettelijk gezien is er geen absoluut recht op euthanasie, ook niet als aan alle voorwaarden is voldaan. Een arts kan altijd beslissen niet op het euthanasieverzoek in te gaan.

Euthanasie is een duidelijk omschreven begrip in de wet. De pijnstilling bij een terminale patiënt verhogen, een medisch zinloze behandeling stoppen, een therapie niet starten, iemand niet reanimeren of hulp bij zelfdoding vallen niet onder de noemer euthanasie.

Euthanasie kan alleen uitgevoerd worden onder een aantal voorwaarden, waarover u hier meer verneemt.

2.2 Wanneer is euthanasie toegelaten?

Euthanasie is alleen wettelijk als de patiënt zich bevindt in een medisch uitzichtsloze toestand van aanhoudend en ondraaglijk fysiek of psychisch lijden, dat niet kan worden verholpen. De toestand is het gevolg van een ernstige en ongeneeslijke aandoening, veroorzaakt door ziekte of een ongeval. Niet-ontvoogde minderjarigen kunnen enkel om euthanasie vragen wanneer ze ondraaglijk fysiek lijden.

Ondraaglijk psychisch lijden is voor hen geen geldige reden. Het is aan de patiënt zelf om uit te maken wat voor hem ondraaglijk lijden is. Het moet bovendien gaan om een vrijwillig, overwogen en herhaald verzoek dat van de patiënt zelf komt; er mag geen sprake zijn van externe druk. De arts moet zich ervan verzekeren dat aan al deze voorwaarden voldaan is.

2.3 Wie kan om euthanasie vragen?

De wet stelt nadrukkelijk dat alleen de patiënt zelf om euthanasie kan verzoeken. Familieleden kunnen dus niet om euthanasie vragen, bijvoorbeeld voor een terminaal familielid dat niet meer bij bewustzijn is. De patiënt moet op het moment van zijn verzoek wilsbekwaam zijn.

Een handelingsbekwame meerderjarige en een ontvoogde minderjarige kunnen om euthanasie vragen. Sinds kort kan ook een oordeelsbekwame minderjarige dat. Een kinderpsychiater of psycholoog oordeelt of de minderjarige oordeelsbekwaam is.

Kunnen niet om euthanasie vragen:

- een niet-ontvoogde minderjarige die onvoldoende oordeelsbekwaam is
- een ernstig dement persoon die niet langer wilsbekwaam is. Ook een wilsverklaring voor euthanasie kan niet worden ingeroepen voor een dement persoon. Zo'n wilsverklaring is alleen van toepassing bij een onomkeerbaar coma.

In geval van een psychiatrische ziekte is euthanasie in principe enkel mogelijk als de patiënt meerderjarig of ontvoogd minderjarig is, wilsbekwaam is en een ongeneeslijke ziekte heeft die blijvend ondraaglijk lijden met zich meebrengt.

2.4 Hoe een euthanasieverzoek indienen?

Een euthanasieverzoek zal meestal mondeling beginnen en herhaald worden. Er moet immers sprake zijn van een duurzaam verzoek. Voor de zekerheid vereist de wet ook dat het verzoek schriftelijk wordt geformuleerd.

De patiënt stelt een schriftelijk document op dat hij ondertekent en dateert. Als hij dat zelf niet meer kan, mag dat ook gebeuren door een andere persoon naar zijn keuze in het bijzijn van de behandelende arts. Deze persoon moet meerderjarig zijn en mag geen materieel belang hebben bij het overlijden van de patiënt, dus geen erfgenaam of begunstigde. Hij moet in het document vermelden dat de patiënt niet in staat is het verzoek zelf op te stellen en waarom. Bij een minderjarige wordt ook het akkoord van zijn wettelijke vertegenwoordigers in dit document opgenomen. De patiënt of de persoon die hem bijstaat, geeft het euthanasieverzoek aan de behandelende arts. Die neemt het op in het medisch dossier.

Een schriftelijk euthanasieverzoek kan steeds mondeling worden herroepen. Dat kan uiteraard ook schriftelijk. Het verzoek wordt dan uit het medisch dossier gehaald.

2.5 Wat gebeurt er na een verzoek om euthanasie?

De arts moet uiterst zorgvuldig te werk gaan voor hij eventueel aan het euthanasieverzoek tegemoet komt. Hij moet zeker zijn dat aan alle wettelijke voorwaarden voldaan is. Daarom dient hij meerdere gesprekken met de patiënt te voeren. Als de patiënt niet lang meer te leven heeft, kan dat binnen een korte periode. Hij bespreekt met de patiënt zijn gezondheidstoestand, levensverwachting, eventueel resterende behandelingsmogelijkheden en de mogelijkheden van palliatieve zorg. De arts moet ervan overtuigd zijn dat de patiënt fysiek of psychisch aanhoudend lijdt. Hij moet zich er ook van verzekeren dat het verzoek geen bevlieging is of dat er geen andere vraag achter schuil gaat, bijvoorbeeld naar meer pijnstilling of een betere ondersteuning. Euthanasie kan alleen als arts en patiënt samen tot het besluit komen dat er geen andere oplossing is.

Verder moet de arts altijd een andere arts raadplegen, die helemaal onafhankelijk is van de patiënt en de behandelende arts. Bij niet-terminale patiënten moet de behandelende arts ook nog een tweede arts raadplegen. Ook moet de arts het verzoek bespreken met het verpleegkundig team en, als de patiënt dat wil, met zijn naasten.

Bij niet-terminale patiënten is er een wachttijd van een maand, die begint zodra de patiënt het schriftelijk verzoek heeft ingediend. Bij terminale patiënten is die wachttijd er niet. Zeker als de patiënt nog maar weinig tijd rest, kan de procedure snel verlopen.

Bij een minderjarige informeert de arts de patiënt en zijn wettelijke vertegenwoordigers over het resultaat van de raadpleging van de kinderpsychiater of psycholoog die beoordelen of de minderjarige oordeelsbekwaam is. Hij geeft de wettelijke vertegenwoordigers alle informatie over de gezondheidstoestand van de patiënt, zijn levensverwachting, de eventueel nog resterende therapeutische mogelijkheden alsook die van palliatieve zorg en hun gevolgen. Hij vergewist zich van het akkoord van de wettelijke vertegenwoordigers over het verzoek van de minderjarige.

Nadat de arts het verzoek van de patiënt heeft behandeld, wordt aan alle betrokkenen de mogelijkheid van psychologische bijstand aangeboden.

2.6 Euthanasieverklaring

U kunt ook vooraf euthanasie aanvragen in geval van een onomkeer coma. Dat gebeurt via een euthanasieverklaring of wilsverklaring voor euthanasie. U kunt daarvoor een schriftelijk document opstellen, dat u ondertekent en dateert.

Zo'n wilsverklaring kan alleen worden opgesteld door een handelingsbekwame meerderjarige of ontvoogde minderjarige. Dat kan niet voor ontvoogde minderjarigen.

De euthanasieverklaring wordt opgesteld in het bijzijn van twee meerderjarige getuigen. Minstens één van hen moet een persoon zijn die geen belang heeft bij uw overlijden, met andere woorden geen wettelijke erfgenaam of begunstigde. De getuigen moeten de verklaring mee ondertekenen. De opsteller kan een of meerdere vertrouwenspersonen aanduiden, die de behandelende arts indien nodig op de hoogte brengen van de wil van de patiënt. Ook zij ondertekenen de verklaring.

Een euthanasieverklaring heeft geen dwingende waarde. Bovendien kan ze alleen worden ingeroepen als de patiënt in een onomkeerbaar coma is beland, dus niet in geval van dementie.

2.7 Veelgestelde vragen over euthanasie

Wat als de behandelend arts niet openstaat voor euthanasie?

Geen enkele arts kan worden verplicht om euthanasie toe te passen. Weigert de arts het verzoek, dan kan de patiënt of zijn vertrouwenspersoon een andere arts aanduiden. De behandelende arts moet het medisch dossier dan overmaken aan die arts. Het is aangewezen om al in een vroeg stadium na te gaan hoe uw arts tegenover euthanasie staat.

Hoe gaat euthanasie concreet in zijn werk?

De patiënt bepaalt zelf wanneer de procedure plaatsvindt en wie er bij aanwezig is. De euthanasie wordt uitgevoerd door de behandelende arts, meestal in het bijzijn van een verpleegkundige. De patiënt krijgt achtereenvolgens een snelwerkend slaapmiddel en een spierverslappende stof toegediend, waarna de ademhaling en de hartslag stoppen. De hele procedure duurt maar enkele minuten.

Wordt euthanasie beschouwd als een natuurlijke dood?

Ja, als aan alle wettelijke voorwaarden is voldaan, is de patiënt officieel een natuurlijke dood gestorven. Dat kan belangrijk zijn in het kader van verzekeringscontracten.

Wat is een LEIF-arts?

Een LEIF-arts of Levens Einde Informatie Forum-arts vormt het aanspreekpunt bij vragen of problemen rond euthanasie, zowel voor patiënten als artsen. Hij kan ook worden ingeschakeld als (eerste of tweede) geraadpleegde arts bij een euthanasieverzoek. De LEIF-arts zelf voert niet de euthanasie uit. Als u een LEIF-arts wilt contacteren, kan dat via uw behandelend arts.

Wie of wat controleert of een euthanasieprocedure wettelijk is verlopen?

Dat gebeurt door de Federale Controle- en Evaluatiecommissie. De arts moet een rapport opmaken over de euthanasie via een registratiedocument. Na het overlijden van de patiënt stuurt hij dat document binnen de vier werkdagen naar de commissie. Als die vindt dat niet aan alle voorwaarden is voldaan, kan ze de arts om meer uitleg vragen.

Wat als u zelf niet meer fysiek in staat bent om een verklaring op te stellen?

In dat geval kunt u een meerderjarig persoon aanduiden om de verklaring in uw plaats op te stellen en te tekenen. De persoon in kwestie mag geen enkel materieel belang hebben bij uw overlijden. Op de wilsverklaring moet worden vermeld dat u die zelf niet kunt opstellen en waarom, inclusief een medisch getuigschrift. Wat de getuigen en eventuele vertrouwenspersonen betreft, gelden dezelfde regels als bij een zelf opgemaakte euthanasieverklaring (zie boven).

Hoe lang is een euthanasieverklaring geldig?

Een euthanasieverklaring kunt u op elk moment opstellen, aanpassen of weer intrekken. Ze is geldig voor vijf jaar. Na die periode kunt u ze bevestigen. Als u dat wenst, kunt u uw verklaring in uw gemeentehuis elektronisch laten registreren in de centrale databank van de Federale Overheidsdienst Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu. Artsen kunnen die databank raadplegen. Maar ook een niet-geregistreerde verklaring is geldig.

Wat gebeurt er nadat de arts op de hoogte is gebracht van de euthanasieverklaring?

Net als bij een actueel euthanasieverzoek moet de arts een grote zorgvuldigheid aan de dag leggen. Hij moet hij zich ervan verzekeren dat:

- de patiënt lijdt aan een ernstige en ongeneeslijke aandoening, veroorzaakt door een ongeval of ziekte
- de patiënt niet meer bij bewustzijn is
- die toestand onomkeerbaar is
- de wilsverklaring niet ouder is dan vijf jaar op het moment dat de patiënt wils-onbekwaam wordt.

Daarnaast gelden dezelfde zorgvuldigheidsregels als bij een actueel euthanasieverzoek: de arts moet een andere arts en het verplegend personeel raadplegen. Indien van toepassing, moet hij ook met de vertrouwenspersoon en de naasten overleggen.

3. Aanduiden van vertrouwenspersoon en/of vertegenwoordiger

In het kader van een ziekenhuisopname of ernstige ziekte kan het belangrijk zijn dat u een vertrouwenspersoon of vertegenwoordiger aanduidt. In dit hoofdstuk leggen we uit waarvoor beide termen staan.

3.1 Vertrouwenspersoon**Wat?**

De vertrouwenspersoon staat u bij en komt mee op voor uw rechten als patiënt. Hij heeft recht op informatie over uw gezondheidstoestand, ook als u er zelf niet bij bent. We spreken dan over een patiënt die wilsbekwaam is.

Wie?

U bepaalt zelf wie uw vertrouwenspersoon is en kunt dat gewoon mondeling laten weten. Het kan gaan om uw partner of een familielid, maar ook om een vriend of een andere persoon. Een schriftelijke verklaring kan nuttig zijn als er anders twijfel zou kunnen rijzen bij de ziekenhuismedewerkers. U stelt dan een document op dat u ondertekent en dateert.

Vertrouwenspersoon in het kader van euthanasie

In de euthanasiewet is er ook sprake van een vertrouwenspersoon. De vertrouwenspersoon moet de behandelende arts op de hoogte brengen van de wil van de patiënt als die zich in een toestand bevindt waarin de wilsverklaring voor euthanasie van toepassing zou kunnen zijn. Hij wordt onmiddellijk op de hoogte gebracht van de toestand van de betrokkene en wordt bij de verdere procedure betrokken. Ook hier gaat het om een familielid, vriend of andere persoon die de patiënt zelf heeft aangeduid. Beroepsbeoefenaars die bij de patiënt betrokken zijn, zoals de behandelende arts, een geraadpleegde arts, verpleegkundigen en maatschappelijk werkers, kunnen niet als vertrouwenspersoon optreden als het om euthanasie gaat.

3.2 Vertegenwoordiger

Wat?

De vertegenwoordiger oefent uw rechten uit als u daar zelf niet (meer) toe in staat bent. In die zin heeft hij een grotere bevoegdheid dan de vertrouwenspersoon, die de patiënt alleen bijstaat. Wel kan hij geen euthanasieverklaring opstellen of een bestaande verklaring herroepen.

Bedoeling is dat uw vertegenwoordiger in uw naam optreedt. Hij zegt niet wat hij zelf het beste voor u vindt, maar wat u zou hebben gewenst. Hij heeft daar met u over gepraat of kent u goed.

Wie is niet (meer) in staat zijn eigen rechten uit te oefenen?

- Een minderjarige die zijn belangen niet op een redelijke manier kan beoordelen
- Een meerderjarige die zijn belangen niet kan behartigen omwille van een ernstige mentale handicap, een ontwikkelingsstoornis of een psychiatrische aandoening
In die gevallen worden de rechten uitgeoefend door de ouders of voogden.
- Een meerderjarige die niet in staat is zijn wil te uiten, bijvoorbeeld door een coma of dementie.
Zijn rechten worden uitgeoefend door de vertegenwoordiger.

Wie?

De rol van vertegenwoordiger is niet gemakkelijk en kan emotioneel zwaar zijn. Bovendien moet de persoon in kwestie mondig genoeg zijn om uw wil duidelijk over te brengen. Daarom is het belangrijk dat u vooraf stilstaat bij wie uw vertegenwoordiger is. Als u geen wettelijke vertegenwoordiger hebt of als u er bijvoorbeeld geen goede band mee hebt, kunt u ook overwegen om iemand anders aan te duiden.

- *Aangeduide vertegenwoordiger*
Als u zelf een vertegenwoordiger benoemt, behartigt die uw belangen als u dat zelf niet meer zou kunnen.
De arts moet de visie van de aangeduide en wettelijke vertegenwoordiger volgen, tenzij het leven of de gezondheid van de patiënt ernstig in gevaar is. Dan kan de benoemde vertegenwoordiger zich op de wil van de patiënt beroepen.

U duidt uw vertegenwoordiger aan met behulp van een gedateerde schriftelijke verklaring (een mandaat) die zowel u als de vertegenwoordiger ondertekenen. De arts zal het in het patiëntendossier opnemen. U kunt het mandaat altijd herroepen, opnieuw met een gedateerde en ondertekende schriftelijke verklaring.

- *Wettelijke vertegenwoordiger*
Als u geen vertegenwoordiger hebt aangeduid, worden uw rechten in vervangende orde uitgeoefend door:
  - uw samenwonende echtgenoot of feitelijke of wettelijke partner
  - een meerderjarig kind
  - een ouder
  - een meerderjarige broer of zus

Die persoon is dan de wettelijke vertegenwoordiger. Als er keuzes moeten worden gemaakt, gaat de arts bij hem te rade. Als verschillende vertegenwoordigers, bijvoorbeeld uw kinderen, het niet eens zijn of als er geen vertegenwoordiger is, behartigt de arts uw belangen in overleg met het multidisciplinair team.

Contact en info

Voor meer informatie kunt u terecht bij uw behandelende arts of de dienst patiëntenbegeleiding (tel 03 821 37 00).

Enkele organisaties en websites:

- **Federatie Palliatieve Zorg Vlaanderen**
Tel 02 456 82 00
info@palliatief.be
www.palliatief.be
Op www.delaatstereis.be vindt u meer informatie over vroegtijdige planning van zorg.
- **Palliatieve Hulpverlening Antwerpen (PHA)**
Tel 03 265 25 31
pha@ua.ac.be, www.pha.be
- **Recht op Waardig Sterven (RWS)**
Tel 03 272 51 63
info@rws.be, www.rws.be
- **Vlaams Patiëntenplatform**
Tel 016 23 05 26,
info@vlaamspatientenplatform.be
www.vlaamspatientenplatform.be
- **LevensEinde Informatie Forum (LEIF)**
Tel 078 15 11 55
leiflijn@skynet.be
www.leif.be

UZA / Wilrijkstraat 10 / 2650 Edegem
Tel +32 3 821 30 00 / www.uza.be
Volg ons op facebook en twitter